

Konference s mezinárodní účastí „Dítě v systému náhradní péče“

Brno 20. 11. 2009

Motto: „Dobrá rodina je to nejlepší, co dítě má...“

Eva Pavlíková

20. listopadu 2009 se v Brně v sídle veřejného ochránce práv pod záštitou JUDr. Otakara Motejla uskutečnila mezinárodní konference „Dítě v systému náhradní péče“, kterou již podruhé uspořádalo brněnské Sdružení pěstounských rodin (dále SPR). Datum není náhodné: 20. 11. 1959 byla v New Yorku schválena Deklarace práv dítěte a své 20. narozeniny oslavila o 30 let mladší Úmluva o právech dítěte¹. Článek 20 Úmluvy o právech dítěte v 1. a 2. odstavci říká:

„1. Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči.“

Problematika pěstounství a jeho profesionalizace v posledním desetiletí vystupuje do popředí díky probíhajícím i plánovaným změnám v této oblasti. Česká republika patří k zemím, kde se velké procento náhradní péče realizuje v ústavních zařízeních. To i přesto, že z vývojově psychologického hlediska by především v raném věku dítěte, kdy nastává nejvíce zásadních vývojových změn, profesionální pěstounská péče rodinného typu byla vhodnější. Na to ostatně upozorňovala již publikace Langmeiera a Matějčka *Psychická deprivace v dětství*, která poprvé vyšla roku 1963.

Na situaci dětí v náhradní péči reaguje i *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011* (dále NAP)², který schválila vláda letos 13. července. Definiuje klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. Transformace má čtyři základní cíle:

- snížit počet dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče;
- zvýšit životní šance dětí, podporovat rozvoj osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumové i fyzické schopnosti v co nejširším objemu a zachovávat životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj;
- zvýšit kvalitu práce a dostupnost služeb pro ohrožené děti a rodiny;
- sjednotit postup a zároveň jej dostatečně individualizovat na úrovni resortů i na úrovni jednotlivých pracovníků v terénu při řešení konkrétní situace ohrožení dítěte.

¹ Vznik dokumentu o právech dítěte iniciovalo Polsko v r. 1979, který byl vyhlášen Mezinárodním rokem dítěte. Úmluva o právech dítěte byla přijata 20. 11. 1989 v New Yorku. Dosud ji ratifikovalo 193 zemí světa, tj. všechny vyjma Somálska a USA. V České a Slovenské Federativní republice se Úmluva stala závaznou nadzákonnou právní normou 6. 2. 1991. V České republice pak k datu vzniku státu, tj. 1. 1. 1993.

² NAP: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

Tolik úvod do problematiky, nyní již k vlastnímu programu konference:

S úvodním příspěvkem vystoupil manažer SPR Mgr. Ing. Pavel Šmýd. Hovořil o historii sdružení, která se datuje od roku 1995. SPR získalo pověření k výkonu sociálně právní ochrany dětí v r. 2000 a v r. 2007 se stalo registrovaným poskytovatelem sociálních služeb ve smyslu zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách. Hlavním cílem SPR je podpora a propagace rozvoje náhradní rodinné péče (dále NRP) a pomoc plnoletým „absolventům“ pěstounské péče začlenit se do života společnosti. Děje se tak prostřednictvím tří hlavních aktivit: Poradny NRP s celorepublikovou působností, Domu jistoty a Domu na půli cesty v Pohořelicích.

Plynule navázala PhDr. Alena Michalová, psychologka a vedoucí Poradny NRP v Brně. Zmínila především činnost Poradny NRP a důležitost podpory pěstounských rodin v celém procesu přijímání dětí – výběr vhodných pěstounů, jejich příprava i doprovázení rodin po celou dobu vývoje dětí. Do pěstounské péče často přicházejí děti starší, s různým zdravotním postižením, sourozenecké skupiny a většinou je potřeba počítat i s kontakty s biologickou rodinou dítěte. Pěstounství tedy vyžaduje vysokou osobnostní i profesionální úroveň. Do budoucna se celoživotní vzdělávání a všestranná odborná podpora náhradních rodičů i přijatých dětí jeví jako nezbytnost. K hlavním cílům Poradny NRP patří především zviditelňování a propagace pěstounské péče, příprava nových pěstounů a různorodé edukační a relaxační programy pro pěstounské rodiny a v neposlední řadě i akce pro širokou veřejnost. SPR již 10 let vydává časopis *Průvodce náhradní rodinnou péčí*, který vychází 6x ročně.

Zleva: Ing. Mgr. P. Šmýd, PhDr. A. Michalová, Bc. V. Tomášová, DiS.,
Mgr. J. Křivská - Prejsová

V říjnu roku 2008 byla otevřena pobočka Poradny NRP v Plzni, její dosavadní sice krátkou, ale úspěšnou činnost zmínila sociální pracovnice Bc. Veronika Tomášová, DiS. Pozvala přítomné na besedu pro veřejnost, která se uskuteční v Plzni 9. 12. 2009.

V příspěvku nazvaném „*Vývoj podpůrných programů pro pěstounské rodiny v Dolnorakousku během uplynulých 20 let*“ se posluchači mohli inspirovat čtvrtstoletím zkušeností spřáteleného zahraničního sdružení Peter Pan³ z rakouského Tullnu, kde působí Gabriele Wied a Helene Müllebner. Sdružení momentálně zaměstnává 28 lidí, z toho 16 profesionálních pěstounských matek. Tyto ženy za pěstounství pobírají finanční odměnu, která je navýšena, pokud pečují o zdravotně postižené dítě. K povinnostem náhradních matek patří účast na celoživotním odborném vzdělávání (z 16 kursů jsou ročně povinné 2) a na tzv. reflexních skupinách, kde pěstounky vyměňují a sdílejí své zkušenosti, starosti a pocity. Sdružení vydává svůj časopis *Elternpost*.

Zleva: H. Müllebner a G. Wied z dolnorakouského sdružení Peter Pan

O systému péče o ohrožené děti v evropských zemích dále hovořil Angličan Chris Gardiner, prezident mezinárodní organizace pěstounské péče IFCO (International Foster Care Organisation). Sám má zkušenost s krátkodobým i dlouhodobým pěstounstvím. Ze statistických údajů vyplývá, že 1,3 % českých dětí žije v ústavní péči, tj. 1 dítě z 87. To je ve srovnání s ostatní Evropou varující číslo. Podle výzkumu UNICEF jsou děti, které byly umístěny v ústavu ve věku do 3 let, ve svém vývoji opožděny zhruba o 1 rok (Šlesingerová, 2004). V ČR zároveň příliš dlouho trvá, než je dítě umístěno do náhradní rodiny. Problematika NRP je roztržena do kompetence několika ministerstev, čímž proces možná zbytečně vázne. Poměrně radikální (nikoliv však optimální) reforma ve prospěch pěstounské péče se povedla v Rumunsku, prakticky zanikly kojenecké ústavy, děti do 2 let vyrůstají v rodinách. Podobně je tomu ve Slovinsku, kde přijali plán do 5 let zcela zrušit kojenecké ústavy a umožnit dětem do 3 let péči v rodině. Ve Velké Británii usilují, aby děti až do 10 let vyrůstaly v péči rodinného typu. V Polsku se transformační proces soustřeďuje na přeměnu velkých ústavů na zařízení rodinného typu, kdy se o max. 15 dětí stará pár – muž a žena (nikoliv nutně manželé či partneři) a pomocný personál. Práce má charakter pracovního poměru za mzdu. Také v Maďarsku se od loňského roku stalo pěstounství první volbou pro děti, které nemohou vyrůstat

³ Peter Pan – Pflege und Adoption in Niederösterreich

v biologické rodině, zejména pro děti velmi malé, zdravotně hendikepované či z národnostních menšin.

Přes mnohé dosažené pozitivní změny by se země Visegrádu měly spojit a sjednotit své úsilí v následujících oblastech:

- větší důraz na sanaci biologické rodiny
- prosazování krátkodobé pěstounské péče a podpora biologické rodiny ve schopnosti převzít své dítě po překonání krizového období zpět
- pěstounská péče pro nezletilé matky s dítětem
- pomoc dítěti při budování identity zprostředkováním kontaktu s jeho biologickými příbuznými a případně kulturou jeho etnika

Na závěr svého vystoupení Ch. Gardiner pozval přítomné na mezinárodní konferenci IFCO 2010, která se uskuteční v červenci příštího roku v anglickém Brightonu.

Ch. Gardiner, prezident mezinárodní organizace pěstounské péče IFCO

Další zahraniční účastnice, Ruska Mgr. Victoria Schmidt, CSc., která je nyní doktorandkou na katedře sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií MU (dále FSS MU) v Brně, ve svém příspěvku „*Rozvoj pěstounské péče v České republice*“ informovala o srovnávacím rusko-českém výzkumu a třístupňovém modelu podpory pěstounských rodin: prevence rodinné krize, krizová intervence a podpora dětí a rodin po krizi.

Původně plánovaný příspěvek MUDr. Jaroslavy Lukešové nahradila doktorandka z katedry sociologie FSS MU Mgr. Barbara Dobešová prezentací dílčích výsledků svého výzkumu, který se jmenoval „*Srdce nebo rozum – nezodpovězené dilema případu pěstounství v SOS dětských vesničkách*“. Výsledky kvalitativní analýzy rozhovorů s pěstounkami naznačují, že náhradní rodičovství má oproti rodičovství biologickému svá specifika:

přechod k rodičovství se děje pod velkým tlakem, ženy v přípravném kursu vnímají velké překročení hranic svého soukromí, „rodinná“ historie se vytváří uměle... to vše klade na pěstounku velké nároky a je tedy důležité, aby měla k dispozici odbornou podporu pro sebe i pro problémy jednotlivých dětí.

Psycholožka PhDr. Jarmila Valoušková z Fondu ohrožených dětí v Ostravě představila projekt „*Romské dítě v neromské rodině*“, jehož cílem bylo přiblížit romskou kulturu a tradice náhradním rodičům prostřednictvím víkendových zážitkových pobytů s rozmanitým programem: návštěva Muzea romské kultury, seznámení s romštinou jako plnohodnotným jazykem v literatuře, písních apod., romské tradice a „nepsané zákony“, vaření tradičních romských pokrmů apod. Projekt má pomoci neromským rodičům podpořit romskou identitu přijatých dětí.

Manželé Konířovi vystoupili se svými zkušenostmi na téma „*Biologická a náhradní rodina očima pěstounů*“. Na rozdíl od tezí NAP či IFCO nesdílejí doporučení spolupracovat s biologickou rodinou dítěte, pokud v ní docházelo k zanedbávání, týrání či dokonce zneužívání dítěte. Kontakt dítěte s biologickými rodiči v takovém případě považují v rozporu se zájmem dítěte, je to něco, co může znovu podlomit těžce vydobytou a tudíž velmi křehkou psychickou stabilitu. Je pochopitelné, že by každý případ měl být posuzován individuálně a měl by být brán v potaz rovněž názor dítěte samotného, zda si přeje být v kontaktu se svými biologickými rodiči.

Pohled do sálu

O možnostech využití rodinné mediace v náhradní rodinné péči dále hovořila PhDr. Mirka Nečasová, PhD., z FSS MU Brno. Mediace je profesionální pomoc při řešení sporů či konfliktů zpravidla mezi dvěma stranami.

V oblasti NRP je vhodná například:

- pro obnovení komunikace mezi vzájemně odcizenými manželi
- pro dosažení dohody o výchově nezletilých dětí
- pro dosažení dohody o styku biologických rodičů s nezletilým dítětem
- pro hledání platformy pro obnovení vzájemné komunikace mezi rodiči a dětmi nebo učiteli a dětmi (generační problémy v rodinách a ve školách)

Poslední příspěvek s názvem „*Raná péče – multidisciplinární vývojová pomoc dětem v NRP*“ přednesla Mgr. Eva Pavlíková, psychologka rovněž z FSS MU Brno. Raná péče patří do sociálních služeb na základě zákona 108/2006 Sb. Jedná se o službu terénní, určenou dětem se zdravotním handicapem či ohroženým vývojem věku 0 – 7 let. Rodinám tak odpadá nutnost cestování za odborníky. Děti přijaté do pěstounské péče se často potýkají s důsledky psychické deprivace, traumatizace a již zmíněným vývojovým opožděním. Na podkladu současných neuropsychologických poznatků by bylo chybou vyčkávat, že dítě svůj méně optimální předchozí vývoj překoná samo od sebe. Naopak je žádoucí začít s dítětem cíleně a systematicky pracovat co nejdříve na rozvoji komunikačních, sociálních či sebeobslužných dovedností, dokud lze využít přirozené plasticity nervového systému, ideálně do 3 let věku. Význam rané péče spočívá nejen v postupech na podporu vývojových dovedností dítěte, ale též v psychosociálním a terapeutickém doprovázení rodičů v procesu vzájemné adaptace po přijetí nového dítěte do rodiny.

Ve dvou paralelních odpoledních blocích proběhly 4 workshopy:

Přístup rodičů k nevhodnému chování dětí v náhradní rodinné péči - vedla Ing. Bc. Eliška Vondráčková

Sociální práce s náhradní rodinou – vedla PhDr. Marika Kerekešová

Romské dítě v systému náhradní rodinné péče – vedly Mgr. Martina Vančáková a Jana Frantíková, DiS.

Práce terapeuta s pěstounskou rodinou – vedly MUDr. Milada Radusová a Bc. Jana Radusová

O přestávkách se v předsálí při kávě a výborném pohoštění čile diskutovalo, k dispozici byly informační materiály Sdružení pěstounských rodin i dalších organizací angažovaných v NRP. Za pochvalu rozhodně stojí splavná organizace konference i meduňkový čaj pěstovaný klienty Domu na půli cesty v Pohofelicích.

Literatura

Langmeier, J.; Matějček, Z. (1968). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: SZdN, 2. přeprac. vyd.

Šlesingerová, K. (2004). Děti do tří let v evropských ústavech. *Náhradní rodinná péče*, 2004(3), 21-23. Dostupný též z WWW: <<http://www.rodina.cz/snrp/data/nrp3.pdf>>.

Odkazy k tématu:

Sdružení pěstounských rodin (SPR)
<http://www.pestouni.cz/>

sdružení Peter Pan
<http://www.peter-pan.at/cms/>

Mezinárodní organizace pěstounské péče IFCO
<http://www.ifco.info/>

V zájmu dítěte
<http://www.vzd.cz/>

O autorce:

Mgr. Eva Pavlíková pracuje v Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny Fakulty sociálních studií MU v Brně. Zaměřuje se na problematiku raných fází vývoje člověka a na problematiku psychologie kreativity.

Kontakt: epavliko@fss.muni.cz

Pavlíková, E. (2009). Konference s mezinárodní účastí „Dítě v systému náhradní péče“, Brno 20. 11. 2009. *E-psychologie* [online], 3(4), 87-93 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/pavlikova-zp.pdf>>. ISSN 1802-8853.